

JÁNK ISTVÁN

AZ ANYANYELVI NEVELÉS NÉHÁNY ALAPELVE

Ahogy minden tantárgy esetében, úgy a nyelvtannál is számtalan módja lehet annak, hogy a pedagógus hogyan tanítja a tananyagot. Ragaszkodhat a tankönyvben leírtakhoz vagy elszakadhat attól, sőt felül is bírálhatja azt. Alkalmazhat csoportmunkát, de tarthat hagyományos frontális előadást is. Ám mindenekelőtt követheti a korszerű nyelv(észet)i szemléletet, amihez egy rövid összefoglalással járulunk hozzá.

AZ ALAPOK: ELŐÍRÓ ÉS FELCSERÉLŐ VS. LEÍRÓ ÉS HOZZÁADÓ

Ha a tágabb értelmezést vesszük alapul, az előíró szemlélet (idegen szóval: preskriptivizmus) az a nézet, mely szerint az egyik nyelvváltozat lényegénél fogva értékesebb, jobb a többinél, és azt az egész beszélőközösség számára elő kell írni. Ez a nyelvváltozat az esetek többségében a standard, amit az iskolai tananyagban és a hétköznap során köznyelvnek neveznek. Az előíró szemlélet értelmében, ami ebbe beletartozik – legyen az nyelvtani, szókincsbeli vagy kiejtésbeli jelenség –, helyesnek, míg ami ezen kívül esik, vagyis nem a standard nyelvváltozatnak megfelelő, helytelennek minősül.

Ezzel az elvvel az a fő probléma, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek fenntartását, továbbörökítését, illetve a diszkriminációt támogatja. Lássunk egy példát, miért is. Ha Magyarországon valaki azt mondja, hogy *alapiskola* vagy *befejezessük*, jó eséllyel sokan jo-

gosnak vélik kijavítani az illetőt, vagy megkérdőjelezni az anyanyelvi kompetenciáit, rosszabb esetben magyarságtudatát. Ez megtörténhet bármilyen szituációban: a vonaton, egy állásinterjúban vagy épp az iskolában. Ilyen esetekben azonban az, aki megítéli a nyelvhasználót, nem veszi figyelembe azt az egyszerű alaptézist, hogy a különböző emberek különbözőképpen beszélnek. Másképp egy vas megyei fodrász, mint egy budapesti mérnök vagy egy rosznyói kisgyermek – ez teljesen természetes. A probléma ott kezdődik, amikor egy-egy csoport (jellemzően a társadalmi elit) a saját nyelvhasználati szokásait tekinti az egyedüli elfogadhatónak és helyesnek, és ezt várja el mindenkitől, mindenhol. Csakhogy ez nagyjából annyira jogos elvárás, mint az, hogy mindenki hordjon öltönyt és nyakkendőt.

A hatalmas különbség az előíró és a leíró nyelvszemlélet között, hogy míg az előbbi meg akarja mondani, hogy hogyan beszéljenek az emberek, addig az utóbbi pusztán konstatálja a tény, hogy akárcsak maguk az emberek, az emberek nyelvhasználata is különböző. Ehhez illeszkedik a két tanítási módszer is, a felcserélő és a hozzáadó. A felcserélő módszer az, amikor az egyén által használt kifejezéseket megbélyegzik, helyettük más formák használatát várják el és kéri számon. A „magyarban nincs olyan, hogy...” vagy a „helyesen úgy mondjuk, hogy...” kezdetű mondatok tipikus példái ennek.

Ezzel szemben a hozzáadó módszert alkalmazó nem ítélkezik. Nem kívánja az identitást (is) jelentő nyelvváltozat létjogosultságát kétségbe vonni, sem lecserélni azt. A hozzáadó módszerrel ajánlunk, felmutatunk más lehetőségeket, valamint felhívjuk a figyelmet a nyelvhasználat és a társadalmi megítélés közötti összefüggésekre. Az ilyen mondatok úgy kezdődnek, hogy: „ismerse-e más kifejezést erre?” vagy „így is lehet mondani, meg úgy is, hogy...”.

GRAMMATIKA- VS. KOMMUNIKÁCIÓ-KÖZPONTÚSÁG

A magyar nyelvtan egyike a tanulók által legkevésbé kedvelt tantárgyaknak. Nem véletlenül van ez így, ugyanis ez talán az egyetlen olyan tárgy, ahol egy mindenki számára kézzelfogható dologról (a nyelvről) kell kevésbé kézzelfogható szabályokat megtanulni. Ezek a szabályok pedig nem sok haszonnal kecsegtetnek a tanulók számára; „mennyivel lesz egy gyerek szebb, okosabb, sikeresebb, eredményesebb az életben attól, ha álmából felköltve is meg tudja mondani, hányféle határozó van a magyar nyelvben?” – teszi fel a költői kérdést teljes joggal Szilágyi N. Sándor nyelvész.

Az elvont nyelvtani szabályokat befűltató, grammatikát középpontba helyező szemléletet nevezzük grammatika-központú nyelvtanoktatásnak. Ennek évszázadokra visszanyúló gyökerei vannak, így ez számít a hagyományos nyelvtanítási módszernek.

Ezzel némileg szemben helyezkedik el a kommunikáció-központú nyelvtanítás, ami a grammatikai szabályok helyett a gyerek meglévő tudására épít: a kommunikációra. Az elvont szabályok ebben az esetben is megjelenhetnek mint tantárgyi tartalom, ám a hangsúly nem erre esik. Sokkal inkább a különféle beszédhelyzetekre, stílusokra, illetve a nyelvi kreativitás használatára, egyszóval magára a kommunikációra. Ez azonban nem zárja ki az egyes nyelvtani szabályok megtanítását.

A kommunikáció-központúság tehát azt jelenti, hogy a gyerek nyelvi készségei, képességei az elsődleges fejlesztendő területek. Megtanítjuk, hogy a nyelvnek sok-sok változata él és sok-sok funkciója van. Ezek közül más-más fontos és hatékony a különböző szituációkban. Ha egy baleset megelőzése a cél, akkor a tómondatok alkalmazás, míg mondjuk egy kérvény esetében az összetettebb mondat szerkezetek alkalmazása a célravezetőbb. Egy állásinterjúán általában a standard nyelvváltozat bizonyul jó választásnak, míg egy faluban az ottani nyelvjárás.

AZ IRODALOMMAL VALÓ KAPCSOLAT

A magyar nyelv és irodalom tanítása mereven elkülönül idehaza és a környező országokban. Ám ez nem szükségszerű. Legyen szó bármely műről vagy szerzőről, minden szöveg magában rejtja a nyelvtani-nyelvészeti ismereteket, elvek használatának a lehetőségét. Ugyanígy fordítva is: a nyelvtan sem független az irodalomtól, hiszen az irodalmi stílus, az irodalmi szövegek nyelvezete és a bennük fellelhető szóképek, valamint az egyes jelentéstan egységek mind-mind egyben nyelvtani kategóriák is. Éppen ezért a nyelvtan irodalomba való integrálása (vagy legalábbis a kettő éles különválasztásának az abbahagyása) célszerűnek tűnik.

Az egyik alapvető szempont a klasszikus művek értelmezésénél, az arra való reflektálás, hogy milyen volt és jelenleg milyen a magyar nyelv; milyen különbségek fedezhetőek fel az adott szövegek között vagy akár a szövegen belül; ezek az eltérések milyen jelentőséggel bírnak. Ilyen módon tehát a középpontban az az alapvető nyelvészeti

tény áll, hogy a nyelv folyamatosan változik és változatokban él.

A másik ok, amiért a nyelvtan és az irodalom összekapcsolása indokolt, a számtalan kommunikációs gyakorlat-hoz való felhasználhatóság. Ezt többek között a különféle stílusgyakorlatok teszik lehetővé, valamint egyes szövegrészeket nyelvhasználati szintérrrel (pl. baráti kapcsolat, család, egyház, munkahely) való összekapcsolása, majd az a szerinti eljátszása. A Rómeó és Júlia erkélyjelenete, Kukorica Jancsi és Iluska találkozási vagy épp Ágnes asszony tárgyalása számtalan módon megtörténhetett és megtörténhet: miért ne beszélhetne Iluska szlengben vagy Jancsi hivatalos stílusban? Ehhez csupán a megfelelő tanulócsoporthoz és tanár szükséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Szilágyi N. Sándor (2002): Karácsony Sándor nyelvszemlélete és az anyanyelvoktatás. In: Lénárd Gábor (2002, szerk.): *Gyökerek és gyümölcsök. A Karácsony Sándor tudományos konferencia előadásai*. Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, Debrecen. 59–65.

